CU PRIVIRE LA ELEMENTELE VECHI GERMANICE ALE LIMBII ROMÂNE

DE

VASILE ARVINTE

Problema existenței în limba română a unor elemente vechi germanice s-a impus atenției cercetătorilor în momentul în care probele istorice și arheologice despre contactul populației romanizate de la Dunărea de Jos cu seminţiile germanice, începînd cu secolul al III-lea al erei noastre, au putut fi apreciate ca sigure. Se adaugă la aceasta și prezența în celelalte limbi romanice a unui bogat fond lexical de origine germanică, de unde întrebarea dacă nu cumva nici româna nu ar constitui o excepție din acest punct de vedere. Preocupările în această direcție datează încă din a doua jumătate a secolului trecut, începutul fiind făcut de R. Roesler și B. P. Hasdeu. În secolul nostru, chestiunea a fost reluată, cu argumente noi, furnizate de un material mult mai bogat, de lingviști ca R. Loewe, W. Meyer-Lübke, C. Diculescu, Al. Philippide, S. Pușcariu, G. Giuglea, P. Skok, G. Weigand, Ov. Densusianu, J. Brüch, E. Gamillscheg, H. Barić, Al. Rosetti, I. Șiadbei și alții. Bibliografia întregii probleme poate fi văzută la Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. II, *Limbile balcanice*, ed. a III-a, p. 75—80. În ciuda strădaniilor unora dintre lingviștii amintiți de a descoperi în limba noastră urme ale contactului dintre vorbitorii limbii latine populare din provinciile dunărene ale imperiului roman cu neamurile germanice aflate în trecere pe la noi în epoca migrației popoarelor, rezultatele obținute sînt foarte controversate și în cea mai mare parte negative. Concluzia la care ajunge Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 80, este cît se poate de judicioasă: „în stadiul actual al cunoștințelor noastre, existența în limba română a unor elemente de vocabular vechi germanice poate fi presupusă numai pentru 3—4 cuvinte, dar nu poate fi probată".

Deşi negativ în ultimă analiză, rezultatul acesta este plin de învăţăminte. Principial, prezenţa sau lipsa acestor împrumuturi nu poate dovedi nimic, cum au crezut unii, în probleme ca formarea limbii române, teritoriul de formare, continuitatea populaţiei romanizate la nord de Dunăre. Dacă asemenea elemente ar exista în română, teza continuităţii nu ar cîştiga un argument nou, deoarece neamurile germanice au trecut şi la sudul fluviului şi, prin urmare, împrumutul ar fi putut avea loc şi aici. Lipsa elementelor vechi germanice în română, invocată de Roesler împotriva continuităţii, cade tot din motivul arătat mai sus. Dacă populaţia romanizată ar fi trăit numai la sud de Dunăre, ştiut fiind că neamurile germanice s-au stabilit şi aici, absenţa elementelor germanice rămîne tot neexplicată. Din această cauză, pentru lingvistica românească este important să se răspundă, de fapt, numai la întrebarea de ce contactul cu seminţiile germanice a rămas fără reflexe sau cu reflexe foarte palide în domeniul vocabularului românesc. Se ştie că cele cîteva cuvinte germanice găsite în inscripţiile latine din regiunea noastră (*brutes* „noră", eventual *marisca* „balta cu stuf") nu s-au păstrat în română. Explicaţia acestei stări de lucruri trebuie căutată, probabil, în faptul că la Dunărea de Jos nu se va fi ajuns la o conviefuire îndelungată a populaţiei romanizate cu noii veniţi, care să genereze bilingvismul, măcar în unele regiuni. Numărul celor rămaşi după plecarea către apusul Europei a triburilor germanice (goţii, gepizii, longobarzii, vandalii etc.) trebuie să fi fost mult prea mic pentru ca în procesul asimilării lor de către băştinaşi ei să fi putut transmite acestora denumiri din limba lor, aşa cum s-au petrecut lucrurile, de pildă, în Italia, Franţa sau Spania, unde aceste neamuri au întemeiat organizaţii statale de lungă durată. Pătrunderea masivă în idiomurile romanice apusene a împrumuturilor germanice a coincis, desigur, cu epoca de încheiere a procesului de asimilare a acestor germanici de către populaţia romanică. Un proces similar nu a avut loc însă în părţile noastre.

Contactul efemer cu neamurile germanice explică de ce presupusele împrumuturi de această origine nu pot fi grupate în sfere semantice cît de cît conturate, care „să corespundă unor fapte precise de civilizaţie" [1]. Aceasta este una din obiecţiile foarte importante formulate contra acelora care au propus pentru multe cuvinte româneşti etimologii vechi germanice. Ar trebui să se admită că româna ar fi împrumutat numai cuvinte izolate, ca *brusture, căina, cutropi, nasture, strănut, răpăn, răpură*, mr. *arapune* şi altele. Cu totul alta este situaţia în celelalte limbi romanice. Grupate pe sfere onomasiologice bine conturate, de pildă administraţie, viaţă militară, raporturi de proprietate, viaţă socială etc., împrumuturile vechi germanice sînt cam aceleaşi în diversele regiuni luate în stăpînire de noii cuceritori, care

[1] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 79.

și-au pus amprenta și în domeniul toponimiei sau antroponimiei din zonele respective. În plus, aceste toponimice, precum și apelativele de origine veche germanică, se grupează pe teritorii relativ unitare, în jurul centrelor în care s-au așezat noii veniți. Este cazul cu împrumuturile de origine longobardă, gotică din Italia, francă, burgundă, gotică din Franța sau Spania. Răspîndirea acestor împrumuturi poate fi văzută pe hărțile întocmite de E. Gamillscheg în lucrarea sa *Romania Germanica*[2] Nu la fel se prezintă situația cu presupusele elemente de origine veche germanică ale românei. Este adevărat că tot Gamillscheg, adeptul părerii că în limba noastră ar exista un număr destul de ridicat de asemenea împrumuturi, a încercat să arate, în lucrarea *Der rumänische Sprachatlas*, în „Cahiers Sextil Pușcariu" I, fasc. 1, că elementele vechi germanice alcătuiesc arii în jumătatea de sud a României. Teza sa se sprijină însă numai pe repartiția teritorială a unui singur cuvînt presupus vechi germanic, anume *burtă*, răspîndit în Oltenia, Muntenia și Dobrogea, alături de varianta *bort*, cu derivatul *bortos*. Etimonul ar fi got. *báurthi* < *beran* „tragen", respectiv got. *burt(h)i* și *bort(h)i*. De la ultima formă, în sudul Munteniei ar fi rezultat o variantă romanică **bortium*, devenită în română *bort*, iar din **burt(h)i*, în partea de nord a acestei provincii, ar fi ieșit *burtă*. Mai la nord de aria indicată, cuvintele respective românești sînt folosite în sens ironic. Dar și în geografia lingvistică, proba cu un singur martor nu este convingătoare. Pentru a putea susține că jumătatea de sud a României a cunoscut o influență veche germanică mai puternică decît alte regiuni, ar trebui să găsim aici un mănunchi de linii de izoglosă ale unor presupuse elemente vechi germanice pe un teritoriu destul de bine conturat. Cercetînd însă întregul material publicat al *Atlasului lingvistic român*, nu am putut descoperi dovezi în acest sens. Pe lîngă aceasta, pe baza informațiilor istorice și arheologice, nu vedem de ce tocmai în această regiune ar urma să ne așteptăm la o influență veche germanică mai puternică. Mai curînd am putea să ne gîndim la Transilvania, unde regatul gepid a dăinuit mai bine de o sută de ani, într-o perioadă relativ liniștită, și unde, într-adevăr, arheologii îi constată pe purtătorii culturii gepide pînă în prima jumătate a secolului al VII-lea[3], așadar mult timp după distrugerea statului lor de către longobarzi și avari (566). În sfîrșit, admițînd chiar că în anumite zone s-ar fi conturat unele arii lexicale în epoca conviețuirii cu germanicii, acestea ar fi putut cu greu să se păstreze pînă astăzi compacte, ca în celelalte țări romanice, din pricina numeroaselor deplasări ale românilor după epoca migrației popoarelor. Caracterul su-

[2] Vezi E. Gamillscheg, *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*, I—III, Berlin-Leipzig, 1934—1936.

[3] Vezi I. Nestor. *Slavii pe teritoriul R.P.R. în lumina descoperirilor arheologice*, în „Studii și cercetări de istorie veche", X, nr. 1, București, 1959, p. 53.

perficial al contactului dintre neamurile germanice cu populația romanizată din provinciile dunărene ale imperiului roman este demonstrat și de absența unor toponimice vechi germanice la noi, în comparație cu numărul impresionant al acestora în alte teritorii romanice. Etimologiile mai vechi ale lui C. Diculescu, *Die Gepiden*, nu au putut rezista criticii, care, ca și în cazul apelativelor, a scos în relief nerespectarea metodelor științifice în studiul istoriei limbii române (de pildă, nerespectarea cronologiei relative a fenomenelor fonetice, ignorarea posibilității ca cutare toponimic sau apelativ să provină din limbile vecine cu româna etc.).

În lumina celor arătate mai sus, se înțelege de ce, după o perioadă de exagerări, care a atins punctul culminant între cele două războaie, studiile care abordează această chestiune în ultimul timp reprezintă, în primul rînd, contribuții la combaterea etimologiilor vechi germanice ale unor cuvinte din vocabularul românesc. Așa procedează, de pildă, I. Șiadbei[4], Al. Rosetti[5], Artur Greive[6] și alții. O poziție aparte ocupă H. Barić, *Lingvisti ke studije*, Sarajevo, 1954[7], care nu neagă existența unor cuvinte vechi germanice în română, dar atrage atenția asupra eventualității ca unele dintre ele să provină, de fapt, din dialectul săsesc din Transilvania. După acest învățat, ar fi vechi germanice cuvintele : *rapăn, strănut, strugure, targă*, iar săsești : *dop, stinghe*. Pe *tapă*, considerat de Pușcariu vechi germanic, el îl explică prin slavă.

În ce ne privește, în studiul de față, care se înscrie pe aceeași linie reprezentată de ultimii cercetători ai chestiunii, vom încerca să dovedim că de pe lista elementelor vechi germanice trebuie scoase și cuvintele *rapăn, rapur, rapură, rapure*, mr. *arapune*, vb. *arapunedzu*, considerate de numeroși cercetători, inclusiv de H. Barić, ca împrumuturi vechi germanice sigure. Vom recurge, spre deosebire de cercetătorii anteriori (excepție fac E. Gamillescheg, *op. cit*, și G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare, Iași*, 1947, p. 342—345), și la datele furnizate de *Atlasul lingvistic român*, prea puțin pus la contribuție în rezolvarea problemelor atît de complicate ale stratigrafiei lexicului românesc. Vom prezenta mai întîi faptele, adică variantele formale și sensurile consemnate de ALR în diferite graiuri sau dialecte românești. Începem cu o grupare care ține seama de latura semantică.

---

[4] Vezi I. Șiadbei, *Contribuții la studiul latinei orientale* (III), în SCL IX (1958), p. 190—194.

[5] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*

[6] Vezi Artur Greive, *Zur Etymologie von rum. nastur*, it. *nastro*, *wallon. nâle und verwandten Formen*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen", 202. Band, 117 Jg., 2. Heft, p. 93 urm.

[7] Apud Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 79—80.

1. Pentru „coș pe față" (vezi ALR I, vol. 1, h. 25) avem în Banat formele: *răpure-răpuri*, pct. 24, 30, 35, 40, 49, 77, 79, cu variantele, nesemnificative, *răpurie-răpuri*, pct. 11 și *rămpure-rămpuri*, pct. 9[8].

Cu același sens, există la aromâni, pe aceeași hartă, formele: *arópune-arópuni*, pct. 07, *arópuni* (sg.)-*arópuń* (pl.) pct. 06, *arúpun-arópuni*, pct. 08 și forma prescurtată *puniii* (sg.)-*punii* (pl.).

2. Pentru „pojar, boală la copii caracterizată prin pete mici, roșii, pe piele și febră" avem în Banat forma *răpuri* (pl.), numai în pct. 30,[9] și, de data aceasta în Maramureș, formele *răpor*, pct. 348, 350, 351, *răpuor*, pct. 343, 359, *rîăpuor*, pct. 345 (vezi ALR I, vol. 1, h. 115).

3. Pentru „scarlatină" (vezi ALR I, vol. 1, h. 116) avem numai în Maramureș și în regiunile învecinate formele: *răpor*, pct. 343, 348, *răpuor*, pct. 270, 352, 261, *rîăpuor*, pct. 354.

4. Pentru „zgrăbunță, bubuliță mică pe față, pe care dacă o rupi nu simți nici o durere" (vezi ALR I, vol. 1, h. 129) avem în Banat aceleași forme de sub **1**, în pct. 9, 24, 28, 30, 35, 49, 75, 77, 79. La fel și în punctele aromânești (vezi **1**).

5. Pentru „urcior la ochi" (vezi ALR I, vol. 1, h. 16) există într-un singur punct din Banat forma *răpurie* (pct. 28).

E vorba, prin urmare, de forme și sensuri existente în dialectul aromân și în graiurile bănățean și maramureșean. Comune bănățenilor și aromânilor sînt sensurile **1** și **4**, care nici între ele nu diferă prea mult. Comune bănățenilor și maramureșenilor sînt sensurile **2** și **3**, de asemenea nu prea diferite, dacă ținem seama de confuzia atît de frecventă la nivelul graiurilor în denumirea diferitelor boli. Sensul **5** de la bănățeni se alătură sensurilor **1** și **4**.

În privința formelor, distingem unele cu *-r-* sau *-r* și altele cu *-n-*, *-n*. Conțin un *-r-* sau *-r* toate formele bănățene și maramureșene, iar *-n-* sau *-n* cele aromâne. Banatul merge, deci, cu Maramureșul. Cît privește vocala finală *-e*, gruparea se schimbă: Banatul și dialectul aromân au forme cu *-e*, Maramureșul fără *-e*. Se constată, deci, că în Banat există un amestec de forme: cu *r* ca la maramureșeni și cu *-e* ca la aromâni. Maramureșul și dialectul aromân nu au nimic comun în privința părții finale a formelor. Dar la fel stau lucrurile și în privința sensurilor. Numai Banatul are sensuri și asemănări formale comune atît cu dialectul aromân, cît și cu graiul maramureșean.

Toate variantele prezentate denumesc *boli* de piele, sau boli care produc și erupții roșii pe piele. Cele care urmează au sensul fundamental de „murdărie pe piele", „jeg", fr. *crasse*, germ. *Räude*. Impor-

[8] În pct. 5 (Banat) și 337 (nord-vestul Olteniei) apar *pîrpur*, *pîrpură*, din familia lui *pîrpoli*, contaminat cu *răpure*.

[9] În pct. 3, 5, 9, 24 se spune *pîrpor* „pojar" (vezi nota precedentă).

tant este faptul că ele apar în alte regiuni decît cele indicate anterior.

1. Există, mai întîi, varianta *răpăn* (și *răpîn*) într-o arie compactă cuprinzînd Moldova dintre Carpați și Prut și partea de sud a Bucovinei. Izolat, ea mai apare în pct. 440 și 672. Termenul a mai fost notat în pct. 690 din Dobrogea, adus, probabil, de coloniști din Moldova, și în pct. 200 din fostul județ Trei-Scaune, lîngă granița cu Moldova (vezi ALR I, vol. 1, h. 131). Ca și în alte cazuri, datele furnizate de această hartă (S. Pop) concordă cu cele din ALR II, vol. 1, h. 121 (E. Petrovici), atît în privința ariei, cît și, în genere, a sensului.

2. Există, apoi, variantele *răpur* „jeg", „murdărie pe piele", pct. 158, 160 și *răpor* „id.", pct. 156, 190, situate toate în partea de sud-est a Transilvaniei (fostele județe Trei-Scaune și Tîrnava Mare), pe aceeași hartă a lui S. Pop.

Dacă avem în vedere și aceste variante, cu sensul lor, gruparea este următoarea: Moldova are forme cu *-n* ca dialectul aromân, dar se deosebește de acesta prin absența lui *-e* final. Transilvania de sud-est are *-r* ca Maramureșul și Banatul, dar nu are *-e* final ca Banatul și dialecul aromân. Comună tuturor formelor din Transilvania de sud-est, Maramureș și Banat este prezența lui *-r-*, respectiv *-r*.

Din punct de vedere al înțelesurilor, gruparea este astfel: Moldova și sud-estul Transilvaniei merg împreună („murdărie pe piele"), iar Maramureșul, Banatul și dialectul aromân alcătuiesc de asemenea o unitate („boală de piele").

La cele de mai sus adăugăm și forma *răpură* „erupție", „elefantiază", „boală de piele", din limba veche, la Dosoftei: „ucenicul sfîntului au pecinginatu cu rapură de ceia ce-i dzîcŭ elefântiea" (vezi Tiktin, DRG. s.v.).

Cum poate fi explicată o asemenea complexitate de forme și înțelesuri? Dar mai întîi să vedem care sînt explicațiile etimologice propuse pînă acum, insistînd asupra acelora care pleacă de la un radical vechi germanic.

După A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, p. 305, *rapăn* ar veni din vsl. *svrabŭ*, dar dificultățile formale sînt prea mari ca această etimologie să reziste. Etimonul slav a mai fost menționat numai de Scriban, *Dicționaru limbii românești*, la *rapăn*, alături de germ. *rappe* și de rom. dial. *rîp.* „id". Pe *rapură* de la Dosoftei îl compară cu *rapăn*. Etimologia rămîne, deci, neclarificată. Înainte de Scriban, I.-A. Candrea, *Dicționarul enciclopedic*, s. v. îl compara pe *rapăn* cu ital. *rappa*. Pe *rapuri*, cu variantele *răpuri* și *răpurei* „băsicuțe ce se fac pe piele de pe urma fierbințelii", din Banat și Transilvania, îl lasă fără etimologie. La fel procedează autorii DLRM cu termenul *rapăn*, iar pe *rapură* nu-l înregistrează.

În afară de autorii de dicționare, acești termeni au mai fost discutați de lingviști ca S. Pușcariu, E. Gamillscheg, W. Meyer-Lübke,

G. Ivănescu și alții. La baza formelor enumerate mai sus ei admit un radical vechi germanic. Primul care s-a gîndit la această explicație a fost S. Pușcariu, DR II, p. 603—607. După ce înșiră mai multe variante, dintre care reținem pe *rapure, răpurat, răpuredz* de la Anonimul din Caransebeș (sec. al XVII-lea), pe *rapură* (adj. *răpuros*), din comunele Poiana și Zagra, fostul județ Bistrița-Năsăud (comunicate de S. Pop și N. Drăganu) — formă identică cu cea de la Dosoftei, pe *rapor* „Schweineräude" dat de Barcianu și Alexi în dicționarele lor, precum și de Laurian și Massimu, și, în sfîrșit, formele mr. *arapune, arapuni, arapun* și *areapini* (pl.) „ciorchine de struguri", vb. *arupunedzu* „scot pe obraz bobițe roșii, am spuzeală, coșuri", S. Pușcariu spune că *rapăn* pare a rezulta din *rapăr* <**rappil-*, iar *rapură* din * *rappulum*, forme latinizate ale unor etimonuri vechi germane. Mr. *arapun, arupunedzu* au rezultat din *rapur*, prin disimilare. Mai tîrziu, în DR IX, p. 421, Pușcariu reconstruiește formele * *rapulus* (> *rapur*) și **rapĭnus* (> *rapăn*), pentru ca în *Die rumänische Sprache*, p. 341, după ce menționează pe mhd. *rapfe* „Räude", să se oprească la un radical got.-gepid. **rappôns* (< *rappô*). Același radical fusese propus și de E. Gamillscheg, *Romania Germanica* II, p. 253. W. Meyer-Lübke, REW, ed. a III-a, sub nr. 7059, îl explică pe rom. *rapăn* „Räude", *rapură* „eine Fusskrankheit" din mhd. *rappe* „Grind", cu numeroși reprezentanți în diferite dialecte italiene, separîndu-l însă de mr. *arapune*, despre care spune, sub nr. 7064: „mit it. *rappa* zu langob. * *rappe* [cum propusese Pușcariu] kommt nicht in Betracht". Pentru G. Ivănescu. *Problemele capitale ale vechii române literare*, p. 342—345, care folosește și datele ALR în clarificarea etimologiei acestor cuvinte, originea veche germanică este neîndoielnică. Față de Pușcariu, G. Ivănescu admite ca *rapor* „s-a născut... prin rotacismul lui *-n-* intervocalic", ca și *rapură* de la Dosoftei (*-ă* final provine din *-e*, sub influența lui *r* precedent), care va fi cunoscut în româna primitivă forma * *rapunră*. Varianta *rapor* exista la început numai la nord de Mureș, în regiunea fostului dialect rotacizant. Rămîne însă de neînțeles pentru G. Ivănescu forma bănățeană cu *-r- (rapure)*, deoarece aici nu s-a produs fenomenul rotacismului (p. 344). Prezența lui *-n-* în graiul moldovenesc și la aromâni (și, spune G. Ivănescu, „e curios că formele bănățene se abat", p. 343), dovedește, după el, că „forma moldovenească... este cea mai veche dintre toate variantele dacoromâne pomenite de noi". Vom arăta mai jos că, dimpotrivă, ea este cea mai nouă. Printre formele luate în discuție de G. Ivănescu se numără și *rîp* „jeg", din Banat, Hunedoara, Oltenia de nord-vest și Valea Timocului, explicat de el din *rapure*, „prin interpretarea acestuia ca un plural" (p. 345). Am fi așteptat însă forma *rap*, nu *rîp*.

O altă explicație a fost dată de G. Giuglea, DR IV, p. 1553. El îl derivă pe *rapăn* din gr. ῥύπος, ῥύπαγος. Gr. ῥύπος „Schmutz, Unrein-

lichkeit, Unrat" (vezi K. Petraris, *Taschenbuch der neugriechischen und deutschen Sprache*, Leipzig 1945, p. 319) ar putea sta însă la baza cuvîntului dialectal pomenit mai sus *rîp* „rapăn". Pentru că aria lui se întinde şi în sud-vestul Transilvaniei şi în Banat, unde elementele neogreceşti, de regulă, nu ajung, el ar fi intrat în română în perioada bizantină. Explicaţia rom. *rîp* prin gr. ῥύπος a fost dată mai întîi de C. Diculescu, DR IV, p. 1552, şi se poate vedea şi la Scriban, *Dicţ.*, s.v(< ngr. şi vgr. rýpos). Asupra acestui cuvînt vom reveni mai jos[10].

Din discuţia precedentă rezultă că etimologia cuvintelor de care ne ocupăm, raporturile dintre diversele variante cu sensurile lor, sînt departe de a fi clarificate. Lucrurile se complică încă şi mai mult dacă luăm în consideraţie faptul că specialiştii în domeniul etimologiei aromâne au propus pentru mr. *arapune* etc. cu totul alte explicaţii decît prin vechea germanică. Acest amănunt este de mare importanţă, întrucît prezenţa cuvîntului şi într-un dialect de la sudul Dunării este invocată ca o probă în sprijinul vechimii lui şi, tacit, în favoarea etimologiei vechi germanice. Astfel, G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédoroumain*, p. 36, considerînd, pe drept cuvînt, ca fundamental sensul „ciorchine de strugure" (grappe de raisin) şi indicînd numai pentru varianta *ropan* sensul de „acné, tanne", reconstituie un radical latinesc **(h)rapene* < * CRAPPĬNUS, * GRAPPĬNUS. Un etimon latinesc * CRAPPUS, * GRAPPUS stă la baza ital. *grappo, grappolo*, iar din lat. * CRAPPA, * GRAPPA provin picard., champ. *krap*, fr. *grappe*, ital. *grappa* „queue des fruits". Pascu menţionează şi vb. mr. *arupunedz* „avoir des acnés". T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, p. 127, după ce menţionează explicaţiile lui Puşcariu, W. Meyer-Lübke, adăugîndu-le şi pe acelea ale lui T. Capidan (< bg. *raponŭ* „rave") şi Pericle Papahagi (< lat. *rapulum* „petite rave" ; despre această etimologie, REW, nr. 7064 : ist formell und begrifflich schwierig"), preferă să lase cuvîntul fără etimologie.

Atît G. Pascu, cît şi T. Papahagi socotesc drept fundamental sensul „ciorchine de strugure" al mr. *arapune*. Orice explicaţie etimologică trebuie să plece de la el, îndreptîndu-se, eventual, cum face Pascu, spre un radical latinesc popular şi romanic. Sensul „erupţie pe piele", „spuzeală", precum şi cele atestate de ALR, sînt posterioare. Modificarea semantică a rezultat prin întrebuinţarea metaforică a termenului denumind „ciorchinele de strugure" pentru designa-

[10] Răspunsul izolat *rîp* din pct. 365 (fostul judeţ Cîmpu-Lung Moldovenesc), situat la interferenţa ariei moldoveneşti cu *rapăn* şi a celei bucovinene cu *lip (lep)*, poate fi rezultatul unei contaminaţii. *Ripuri* din pct. 122, la sud de Sibiu, este, probabil, o formă contaminată dintre *rîp+zăpor*, ultimul atestat în localităţile vecine. Formele oltenești şi muntenești *jip, jep, jăp, jăb*, sau *jîp* din Banat, pot fi explicate din *jeg+rîp*. Este o dovadă că aria lui *rîp* a fost mai întinsă (vezi ALR I, vol. 1, h. 131).

rea unor erupții, bubulițe îngrămădite pe o porțiune a pielii, ca bobițele pe ciorchinele unui strugure. Fenomenul nu-i caracteristic numai dialectului aromân. El există și în alte dialecte sau graiuri românești, precum și în alte limbi. Așa, de pildă, în graiul moldovenesc, unde, după Scriban, *Dicț.*, s.v., *Dicț. Acad Rom.*, s.v., *ciucure* are sensul fundamental de „ciorchină, strugure fără bobițe" (fr. *grappe*), există expresia ciucur de... = plin de, încărcat de, de pildă, la Creangă: „Ne trezim plini ciucur de rîie căprească". Exp. *a ieșit ciucure* se zice la vărsat sau pojar cînd iese des, des, pe tot corpul (*Dicț. Acad. Rom.*). Termenul *bobiță* (de strugure) cunoaște și el această schimbare semantică. În pct. 690 din Dobrogea (ALR I, vol. 1, h. 129), pentru „zgrăbunță, bubuliță pe față", se spune *buoǵiți* (=bobiță), iar pe o arie întinsă din jumătatea de sud a Olteniei și din sud-vestul Munteniei, apar, cu același sens, *brobință*,, *brubință* (cu varianta *zbrobință* <*brobință* + *zgrăbunță*), apoi *broboană* (pct. 940), *broboniță* (pct. 900). Aceleași variante, și cam în aceeași regiune, cunosc și sensul „coș pe față" (vezi ALR I, vol. 1, h. 25), deși sensul lor fundamental este de „bobiță, boabă de strugure". În franceză termenul *râle* „grappe de raisin qui n'a plus de grains" are, regional, și sensul „maladie éruptive de la vache, échauboulure, rave ou feu" (vezi É. Littré, *Dictionnaire de la langue francaise*, s.v.). Nu este exclus ca același proces semantic să se fi petrecut și în germ. *Rapp(e)* „Traubenkamm" (= ciorchine de strugure), față de *Rappe* „Ausschlag am Knie des Pferds", pătruns și în limbile romanice (REW, nr. 7058—7059), cu toate că în ultima ediție a dicționarului lui Fr. Kluge (*Etym. Wört. der dt. Spr.*, ed. a 19-a, Berlin 1963) se propun pentru aceste cuvinte etimonuri diferite. Exemplele s-ar putea, desigur, înmulți. De la sensul „ciorchine de strugure", s-a trecut la cel de „erupție, bubulițe dese pe piele" și apoi la cel de „rapăn, jeg".

Susținîndu-și etimologia veche germanică, S. Pușcariu, DR II, p. 606, consemna prezența în română (inclusiv dialectul aromân) a ambelor sensuri ale germ. *Rapp(e)* și considera aceasta un argument în plus în sprijinul etimologiei vechi germanice a tuturor variantelor de care ne ocupăm. Dar, cum am arătat, schimbarea de sens poate avea loc în diferite limbi în mod independent, la baza ei stînd același proces mintal, și ea s-a petrecut și în dialectul aromân. De aceea, atîta vreme cît etimologia mr. *arapune* rămîne obscură, invocarea paralelismului semantic al formelor germ. *Rapp, Rappe* este inoperantă pentru susținerea originii germanice a termenului aromân. La aceasta ne obligă și sensul său fundamental, care ține de cultura viței de vie, îndeletnicire pe care neamurile germanice au deprins-o de la popoarele romanice. Aceeași obiecție a fost adusă și împotriva originii vechi germanice a rom. *strugure*.

Prin urmare, mr. *rapune*, vb. *arapunedzu* trebuie scoase de pe lista variantelor de care ne ocupăm.

Să revenim acum la formele dacoromânești. Reamintim că varianta bănățeană *rapure* ocupă o poziție specială, atît în privința formei, cît și a sensului (vez. p. 9). Asemănările semantice cu dialectul aromân nu sînt depline, pentru că în Banat lipsește sensul, foarte important, cum s-a văzut din discuția de mai sus, de „ciorchine de strugure". La fel, și în celelalte graiuri dacoromânești. Dacă originea veche germanică a variantelor macedoromâne nu se poate susține, atunci întreaga construcție etimologică propusă și pentru variantele dacoromâne se năruie. Nu mai are sens să se recurgă la reconstruirea unui radical românesc primitiv. De aici decurge că asemănarea dintre formele mr. și mold., cu *-n-*, respectiv *-n*, trebuie să fie întîmplătoare, că forma cu *-r-* din graiul bănățean, neexplicabilă prin rotacism, dar nici prin înrudirea cu aromâna, trebuie să capete o altă explicație. Pe de altă parte, cum rezultă din materialul încă nepublicat al *Dicț. Acad. Rom.*, și din dicționarul lui Tiktin, varianta moldovenească *rapăn* apare abia în scrierile din secolul al XIX-lea. Chiar dacă aceste atestări nu ne dau certitudinea că ea nu exista și în secolul precedent, rămîne totuși sigur faptul că termenul nu poate fi prea vechi în acest grai și că, în nici un caz, el nu poate data încă din epoca românei comune. Pentru noțiunea respectivă, graiul moldovenesc dispunea în secolele precedente fie de cuvîntul *jeg* (< bg.), în jumătatea de sud a Moldovei, fie de *lip.* (<ucr.).

Întreaga discuție etimologică, destul de complicată, purtată în jurul formelor de care ne ocupăm, se clarifică însă îndată ce luăm în considerație graiurile săsești din Transilvania. Această sursă a fost complet ignorată de cercetătorii anteriori. În aceste graiuri există însă forme identice sau foarte asemănătoare cu variantele dacoromânești.

Într-adevăr, după *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, V, Erste Lieferung, p. 70, în graiurile săsești din Transilvania germ. lit. *Räpfe* cunoaște următoarele variante : *Raeper* m., *Raepen* f., *Râper* m., *Râpen* f., cu sensul „Schmutz, der durch andauernde Unreinheit sich an den Körper festsetzt, wie Grind aussieht" (murdărie pe piele, jeg). Cf. și următorul citat : *Der Raeper* (auch *Râpen) lâd em däck aï den Honjden,* adică, în germana literară, „Der Schmutz liegt ihm dick auf den Händen" (Copșa Mare). Atestările sînt numeroase. Foarte importantă pentru noi este explicația gramaticală a autorilor. Ea demonstrează că în nici un caz nu poate fi vorba de un împrumut din română în dialectele săsești. *Raeper, Râper*, spun autorii, pare să fie o formă de plural a unui *Râp, Raep*, simțit ca neutral, și care ar corespunde atît prin gen, cît și prin faptul că nu cunoaște mutația consonantică a lui *p*, germanului literar *Räpfe*. Această explicație se potrivește și mai bine pentru forma *Raepen*, folosită ca un plural din cauză că „der Grind, dem

der grosse Schmutz ähnlich sieht, aus mehreren Räpfen *Riwen* besteht". În graiurile săsești cuvîntul are o familie destul de numeroasă, o nouă dovadă că nu poate fi vorba de un împrumut din română. Astfel, de pildă, există *Rappitz* m. care se spune despre o femeie murdară, adj. *rappitzich*, în expr. *rappitziches Faerken* „purcel răpănos". De la *Râp* există derivatul *raepich* „răpănos", *râpich* „klein, verkommen, schmutzbedeckt". Nu putem spune sigur dacă din această familie fac parte și săs. *roppich*, năsăud. *rüppich (reppich)*, deși sensul nu-i prea îndepărtat: „unansehnlich, verkümmert, klein, in der Entwicklung zurückgeblieben, elend, verwahrlost, schwächlich, zwergartig, in Bezug auf leibliche Erscheinung" folosit despre cîini, porci, viței, oameni etc. Există și sensul „cel mai mic dintre copii", din care se explică bucov. *rapèc* „copil", „copil care nu crește", „copil obraznic".

Din formele săsești enumerate se explică variantele dacoromânești.

1 Varianta *rapor (rapur)* din sud-estul Transilvaniei, cu puternice și numeroase centre săsești, provine din săs. *Râper* „id.". Nu este nevoie să admitem că ea ar fi fost adusă „printr-o migrare de la nord de Mureș", unde ar fi cunoscut rotacismul (Ivănescu). Pentru trecerea lui *-e-* la *-o-*, *-u-*, dacă nu cumva ea-i tot săsească, trebuie avută în vedere o eventuală contaminație cu rom. dial. *zápor* „pojar", „scarlatină", răspîndit pe o arie întinsă din Transilvania, inclusiv partea de sud-este (vezi ALR I, vol. 1, h. 115, 116 și mai ales 125) [11]. În sud-estul Transilvaniei există numeroase elemente dialectale de origine săsească[12].

2 Varianta moldovenească *rapăn (rapîn)* provine din săs. *Râpen* „id.", cu trecerea normală a lui *e*, precedat de *p* la *ă*, și apoi la *î*. Pătrunderea acestui săsism în Moldova nu constituie un caz izolat. În lucrarea menționată la nota 12 am prezentat numeroase exemple similare (de pildă, cuvintele *roabă*, *șold*, *șind(r)ilă*, *ciuhă*, *struț*, *stroh* și multe altele, sînt împrumuturi din săsește, cunoscute și în Moldova). Apare încă un alt aspect pentru aria din Moldova. W. von Wartburg, FEW, 16 Bd., *Germanische Elemente* (1959), p. 667, ocupîndu-se de reprezentanții mhd. *rappe* „Grind am Knie der Pferde" în diferitele limbi romanice (inclusiv rom. *rapăn*), observă că termenul a fost vehiculat pe teritoriul Romaniei de către mercenarii germani în timpul războaielor din secolele al XVI-lea și al XVIII-lea. Să fi jucat oare vreun rol aceiași mercenari aflați în slujba diferiților domnitori moldoveni (Ștefan cel Mare, Heraclid Despotul, Vasile Lupu și alții)[13] în răspîn-

[11] Pentru etimologia lui *zápor*, de care s-au ocupat Al. Rosetti, „Bull. linguistique", IX, p. 96 și G. Giuglea, DR X, p. 432—434, vezi și G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 344.

[12] Am arătat acest lucru, pe larg, în lucrarea *Die deutschen Lehnwörter in den rumänischen Mundarten*, Berlin 1967.

[13] Numeroase știri se găsesc la cronicarii moldoveni. Vezi și R. Fr. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch der Österreich*, Innsbruck, 1902, p. 318—319, Fr. Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, Bd. II, (Mittelalter), München, 1953, p. 206, 229—230.

direa pe o arie atît de întinsă din Moldova a termenului *rapăn*, cum s-a întîmplat în restul Romaniei ? Dacă ţinem seama că el denumeşte şi o boală de piele la animale, dintre care pentru epoca respectivă foarte importanţi erau caii, factor hotărîtor în ducerea războaielor, precum şi de împrejurarea că numeroşi termeni germani referitori la creşterea acestui animal au pătruns în alte limbi romanice, întrebarea formulată mai sus nu ar fi cu totul nejustificată. Cea mai grea piedică o constituie însă atestarea atît de tîrzie a cuvîntului în textele moldoveneşti, cel puţin după datele de care dispunem în prezent. Preferăm, de aceea, explicaţia prin graiul saşilor transilvăneni, al căror contact cu românii din toate provinciile a fost, timp de secole, foarte intens. În sprijinul ei vine şi faptul că, întocmai ca şi în graiul săsesc, mold. *rapăn*, ca şi *rapor* din sud-estul Transilvaniei (şi din Maramureş) nu cunosc decît o singură formă din punct de vedere al numărului (de singular ; în săs. era un plural).

3 Varianta maramureşeană şi transilvăneană de nord *rapor* „pojar", „scarlatină" provine din săs. *Râper*. Pentru schimbarea semantică şi formală trebuie admisă o contaminaţie cu rom. dialctal *zápor* „pojar", „scarlatină". Invocarea rotacismului lui *-n-* intervocalic nu mai este necesară, atîta vreme cît cuvîntul săsesc conţine un *r*. Explicaţia dată lui *rapor* de G. Giuglea. DR X_2, p. 435, ca fiind rezultatul unei contaminaţii dintre mold. *rapăn* şi transilv. de nord-vest *zápor* nu se poate susţine, pentru că ariile acestor cuvinte nu vin nicăieri în atingere (cf. hărţile 115, 116, cu harta 131, din ALR I, vol. I). Graiurile din nordul Transilvaniei şi din Maramureş cunosc, de asemenea, numeroase împrumuturi din graiurile săseşti.

4 Cît priveşte varianta *rapure* m. din Banat (1. „coş pe faţă", 2. „pojar", 3. „zgrăbunţă", 4. „urcior la ochi"), situaţia este ceva mai complicată. Vechimea formei în acest grai este asigurată de prezenţa ei la Anonimul din Caransebeş, denumind tot nişte afecţiuni ale pielii. Trebuie explicat *-e* final, precum şi faptul că, spre deosebire de variantele precedente, cuvîntul are aici forme pentru ambele numere : *rapure* (sg.) — *rapuri* (pl.), întocmai ca şi în dialectul aromân. Prezenţa lui *-r-* însă, nexplicabilă nici prin rotacism, nici prin aromână, ne îndreptăţeşte să recurgem tot la etimonul săsesc *Râper* m. O încrucişare cu *zápor*, ca în cazul precedent, nu se poate admite, pentru că acest cuvînt nu-i cunoscut în Banat. La fel şi o încrucişare cu sinonimul bănăţean *pîrpor*. În ambele cazuri nu s-ar putea explica apariţia lui *-e* final. Din această cauză, emitem ipoteza că în graiul bănăţean va fi existat altădată o formă echivalentă mr. *arapune*, anume * *rapune*. Din contaminaţia băn. * *rapune* + săs. *Râper* a putut rezulta varianta bănăţeană *rapure*. Se explică, astfel, *-e* final, genul masculin şi prezenţa ambelor numere, precum şi latura semantică a variantei bănăţene. Existenţa unei asemenea forme este plauzibilă şi din motivul că legăturile genetice dintre graiul bănăţean şi dialectul

aromân sînt foarte puternice. Despre acest fapt, incluzînd și graiul crișan-maramureșean, au vorbit mai mulți lingviști, cum sînt O. Densusianu [14], S. Pușcariu [15], T. Papahagi [16], G. Ivănescu [17], iar în ultimul timp G. Reichenkron[18]. Asupra acestei chestiuni vom reveni cu altă ocazie.

5 Varianta *rapură*, semnalată în graiul năsăudean de lingviști ca N. Drăganu și S. Pop, presupune o formă neatestată * *rapune*, identică cu cea din graiul bănățean, peste care s-a suprapus, de asemenea, mai tîrziu, săs. *Râper*. Dintr-o formă * *rapure*, prin trecerea lui -e final la *-ă*, fiind precedat de *r* (vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 344), a rezultat *rapură*. Admitem, prin urmare, că altădată, unele graiuri românești de vest au avut comun cu dialectul aromân, printre alte numeroase asemănări, și acest cuvînt * *rapune*, cu etimologie neclarificată, în nici un caz veche germanică, care, ca și în aromână, va fi însemnat, inițial, „ciorchine de strugure", apoi „erupție, bubulițe pe piele". Graiurile dacoromâne amintite au păstrat numai sensul derivat. Din aria recunoscută ca mai conservatoare, care altădată va fi fost continuă și care cuprindea dialectul aromân, graiul bănățean și, eventual, și graiul crișan-maramureșean, au rămas astăzi numai resturi izolate, așa-numiții „martori de eroziune". Încrucișarea cu săs. *Râper* și cu alte sinonime dacoromâne, a dus la modificarea aspectului formal al termenului vechi.

Varianta *rapură* apare, cum se știe, și la mitropolitul Dosoftei, dar lipsește la ceilalți cărturari moldoveni. Baza ei dialectală se află în nordul Transilvaniei (Năsăud), eventual în Banat. Rezultă, prin urmare, că Dosoftei nu a putut-o cunoaște decît din aceste regiuni. Se știe că originea învățatului mitropolit moldovean este foarte controversată[19]. Nu este exclus ca, întocmai ca numeroși alți prelați și cărturari de mai tîrziu, în scrisul cărora apar numeroase ardelenisme, Dosoftei să fi venit în Moldova de peste munți [20]. In acest caz, este greu de spus dacă *rapură* era un termen curent în graiul clasei dominante din Moldova, de origine maramureșeană (vezi G.Ivănescu, *op.cit.*, p.345), sau dacă nu cumva el reprezenta mai degrabă o simplă particularitate lingvistică a lui Dosoftei. Apariția izolată a cuvîntului numai în opera acestuia este o probă în acest sens.

Ne rămîne să adăugăm cîteva cuvinte despre termenul dialectal *rîp*

[14] *Histoire de la langue roumaine*, I, p. 224—234.
[15] DR, IX, p. 443.
[16] *Graiul și folclorul Maramureșului*, p. LXXX—LXXXIII.
[17] *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*, Iași, 1950, p. 22—23.
[18] *Die Entstehung des Rumänentums nach den neuesten Forschungen*, în „Südost-Forschungen", Bd. XXII (1963), p. 61 urm.
[19] Vezi D. Găzdaru, *Contribuții privitoare la originea, limba și influența mitropolitului Dosoftei*, în „Arhiva", XXXIV, Iași, 1927, p. 122—149; vezi și T. Roșculeț în „Revista Critică", I, p. 259—261.
[20] Idee sugerată de N. A. Ursu.

„jeg, murdărie pe piele". Am amintit mai sus etimologia grecească dată de C.Diculescu și A.Scriban (gr. ῥύπος). Nu este însă exclus, ținînd seama de sens, formă și repartiția teritorială, ca etimonul lui să fie tot săsesc, anume din radicalul *Raep* (sg.) „id.", devenit **rep, rip* și apoi *rîp*. Din regiunea Hunedoara și estul Banatului, el s-a extins și în nord-vestul Olteniei, ca atîtea alte apariții lingvistice. Prezența lui la românii de pe valea Timocului este lesne de explicat, deoarece aceștia sînt veniți aici, prin secolul al XVIII-lea, chiar din zonele menționate.

Pentru toate cazurile discutate, diversitatea formelor dialectale românești corespunde situației deosebit de complicate de la nivelul graiurilor săsești, pe care, desigur, *Dicționarul săsesc* nu o reflectă în întregime. Adeseori graiurile românești conservă forme arhaice săsești. Despre aceasta am vorbit în altă parte [21]. Printre acestea pare să se numere și rom. dial. *rîp*.

Putem spune, în concluzie, că toate variantele discutate mai sus, dacoromâne, sau aromâne, nu au nici o legătură cu presupusele elemente vechi germanice ale limbii române. Pentru graiurile dacoromânești, exclusă fiind posibilitatea unui împrumut din alte limbi cu care româna a venit în contact, mai înainte de a ne gîndi la un ipotetic radical vechi germanic, este mult mai indicat să cunoaștem situația din dialectele săsești din Transilvania. Ideea a fost susținută, în ultima vreme, și de H.Barić. Dar, în cazul cuvîntului *rapăn*, cu diferitele lui variante, Barić, socotindu-l vechi germanic, se abate de la teza justă pe care o reprezintă. Astfel, numărul elementelor din vocabularul românesc pentru care s-au propus etimologii vechi germanice, destul de ridicat la cercetătorii dintre cele două războaie, este în continuă scădere [22].

---

[21] Vezi V. Arvinte, *Critères pour déterminer les emprunts saxons dans la langue roumaine*, în „Revue roumaine de linguistique", tomul X (1965), nr. 1—3, p. 130—131.

[22] Din lista lor mai trebuie scoase *ciuhă* și *tapă*. Primul este de origine săsească (vezi „St. cerc. șt.", seria II (științe sociale), anul VI, nr. 3—4 Iași, 1955, p. 235—238), al doilea, ca termen forestier, a fost adus de lucrătorii cu graiuri retoromane care au lucrat în Carpați, iar ca termen ospătăresc, în vorbirea bucureșteană, el a venit din limbile balcanice, întrucît există cu acest sens în bulgară, neogreacă, albaneză, dialectul aromân, în toate din italiană (vezi V. Arvinte, *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL XV (1964), p. 654—656, sau versiunea italiană în „Revue roumaine de linguistique", IX 1964, nr. 4).

SUR LES ANCIENS ÉLÉMENTS GERMANIQUES DE LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'existence dans notre langue de certains éléments de vocabulaire d'origine ancienne germanique a particulièrment preoccupe les chercheurs de la langue roumaine.

Par rapport aux exagérations qui se sont produites pendant l'entre-deux-guerres, la position des savants est aujourd'hui bien plus réservée. Dernièrement, on combat de nombreuses étymologies germaniques anciennes de certains mots roumains.

La présente étude, apres une présentation du stade actuel de la question, suit la même ligne, c'est-à-dire celle qui tend à contester une puissante influence germanique ancienne sur la langue roumaine. Tout comme d'autres prédécesseurs, l'auteur attire l'attention sur la possibilité que certains soi-disant éléments germaniques anciens, soient en réalité des emprunts plus récents du dialecte allemand des saxons de Transylvanie. On peut illustrer cette idée avec les mots dialectaux roumains *rapor, rapune, rapăn, rapură,* expliqués jusqu'à présent par l'ancien germanique, mais qui proviennent en réalité des parlers saxons (sax.), *Râpen, Râper,* „id.". Le mr. *arapune,* vb. *arapunedzu* doivent être éliminés aussi de la liste des éléments germaniques anciens, tout comme les mots *ciuhă* (sax.) et *tapă* (rhéto-roman, respectivement bg., ngr. ital.). Donc, le nombre des éléments lexicaux de l'ancien germanique dans la langue roumaine diminue continuellement.